

რეცენზია

ელენე გოგიაშვილი

ასოცირებული პროფესორი, თსუ

რეცენზია წიგნზე

ანა ჭეიშვილი, ანა მარგველაშვილი. ემილ ლევიეს მოგზაურობა კავკასიაში. თბილისი: „გამომცემლობა ვაზი“, 2020, 155 გვ.

ISBN – 978-9941-8-2399-2

სამოგზაურო ლიტერატურა ჰუმანიტარული მეცნიერებებისთვის ყოველმხრივ საინტერესო საკვლევი სფეროა. მოგზაურობის აღწერა და მოგზაურთა დღიურები ერთდროულად შეიძლება იყოს დარგობრივი რაპორტიც, ეთნოგრაფიული მასალაც და ლიტერატურული ჟანრიც. ლიტერატურათმცოდნეთათვის სამოგზაურო წიგნი წარმოადგენს წყაროს მოგზაურობის ისტორიისა და სამოგზაურო ჟანრის თავისებურებების შესასწავლად, ანთროპოლოგთათვის – სამყაროს სურათის აღქმის ქრონიკას სხვადასხვა ეპოქაში. სხვადასხვა სამეცნიერო დისციპლინის ინტერესთა გადაკვეთის წერტილები ნათელს ჰფენს კულტურულ ღირებულებათა ჩამოყალიბების საფუძველს. ისმის ისეთი საკითხები, როგორცაა: სხვადასხვა კულტურათა შორის ღირებულებათა თანხვედრა და დაპირისპირება, ტექსტების აღმოჩენა ინტერკულტურული შედარების თვალსაზრისით, განსხვავებული სამეცნიერო დარგების გამოცდილებათა გაზიარება ტექსტის ინტერპრეტაციისას.

ანა ჭეიშვილისა და ანა მარგველაშვილის წიგნი „ემილ ლევიეს მოგზაურობა კავკასიაში“ მრავალმხრივ მნიშვნელოვანი გამოცემაა. XIX საუკუნის ბოლოს ევროპელ მეცნიერთა კავკასიაში მოგზაურობის ამსახველ წერილებთან ერთად წიგნი მოიცავს ვრცელ გამოკვლევას იტალიელი ბოტანიკოსებისა და ანთროპოლოგების – ემილ ლევიესა და სტეფან სომიეს 1890 წელს ჩატარებული ექსპედიციის შესახებ.

1894 წელს ჟურნალ „მოამბეში“ გამოქვეყნდა ემილ ლევიეს წერილების ქართული თარგმანი, რომლის დედანიც იყო შვეიცარიული კრებული

“Bibliothèque universelle et Revue suisse”. ანა ჭეიშვილმა და ანა მარგველაშვილმა ამ თარგმანის კვალდაკვალ აღმოჩენილ სხვა ევროპულ პუბლიკაციებზე და საარქივო მასალებზე დაყრდნობით წარმოადგინეს ფუნდამენტური ნარკვევი, რომელშიც შედის:

- 1) ემილ ლევიესა და სტეფან სომიეს ბიოგრაფიები,
- 2) ინფორმაცია მათ კონსულტანტებზე და კავკასიით დაინტერესებულ სხვა ევროპულ მეცნიერებზე,
- 3) 1890 წლის ექსპედიციისთვის მზადების, მარშრუტის შედგენისა და მოგზაურობის ის დეტალები, რომლებიც არ შესულა გამოქვეყნებულ წერილებში,
- 4) სტეფან სომიეს ანთროპომეტრიულ კვლევებში მონაწილე პირთა სია (ჩოლურის, ლენტეხის, ბენოსა და მულახის მკვიდრი მოსახლეობა)
- 5) ბიბლიოგრაფიული მონაცემები,
- 6) ემილ ლევიეს დაკარგული დღიურის ისტორია,
- 7) სტეფან სომიეს ფოტოკოლექციის ადგილსამყოფელის დადგენა,
- 8) ბოტანიკური კოლექციის განსაკუთრებული ექსპონატების აღწერა,
- 9) ქართველ მთარგმნელთა ვინაობის გარკვევა (ნოე ჟორდანიას და კონსტანტინე ბაქრაძე),
- 10) იტალიაში დაბრუნებულ მოგზაურთა შემდგომი ცხოვრების ეპიზოდები და სხვა არაერთი საინტერესო საკითხი.

რეცენზიის დაწერა ისეთ ნაშრომზე, როგორც არის ანა ჭეიშვილისა და ანა მარგველაშვილის „ემილ ლევიეს მოგზაურობა კავკასიაში“, ურთულესი ამოცანაა და სრულყოფილი ვერ იქნება მხოლოდ ერთი სამეცნიერო დარგის პერსპექტივიდან. აჭარაში, სვანეთში, კოდორის ხეობასა და ჩერქეზეთში მოგზაურობის ჩანაწერები ერთდროულად გეოგრაფიულ, ანთროპოლოგიურ, ბოტანიკურ, ეთნოგრაფიულ აღწერებს შეიცავს და მათი განხილვა მხოლოდ კულტურულ-ისტორიულ კონტექსტში არის შესაძლებელი. სამომავლოდ ეს წიგნი მრავალი მკვლევარს მიიზიდავს, თუმცა ამჟამად მხოლოდ ზოგადი მიმოხილვით შემოვიფარგლებით და ყურადღებას ახალგაზრდა მკვლევარი ქალების – ანა ჭეიშვილისა და ანა მარგველაშვილის მიერ გაწეულ შრომას დაუთმობთ.

ევროპელი მოგზაურების შესახებ დაწვრილებით ინფორმაციას წიგნის წინასიტყვაობიდან ვეცნობით. ემილ ლევიეს წიგნი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი გზამკვლევი იყო მისი თანამედროვეთათვის კავკასიაში მოგზაურობისას. სტე-

ფან სომიე იტალიის ბოტანიკოსთა საზოგადოების ერთ-ერთი დამფუძნებელი და მისი ხელმძღვანელი იყო. ამავე საზოგადოების წევრი იყო ემილ ლევიე. სომიეს კოლექციებმა გაამდიდრა ევროპის მრავალი მუზეუმი და სამეცნიერო ცენტრის ჰერბარიუმი. სომიეს სამეცნიერო მემკვიდრეობა 170-მდე პუბლიკაციას მოიცავს ბოტანიკის, გეოგრაფიისა და ანთროპოლოგიის შესახებ (ეს ბიბლიოგრაფია ერთვის ნაშრომს).

კავკასიაში ლევიესა და სომიეს ექსპედიცია მთელ ზაფხულს მიმდინარეობდა, თითქმის 4 თვე – 15 ივნისიდან 30 სექტემბრამდე. სვანეთში, აფხაზეთსა და ჩრდილოკავკასიაში მოგზაურებს ახლდათ ადგილობრივი გამცილებლები. ექსპედიცია რიონის ქვედა წელიდან დაიწყო და ყუბანის ხეობამდე გაგრძელდა.

ანა ჭეიშვილმა და ანა მარგველაშვილმა სომიეს არქივში დაცული ხელნაწერით აღადგინეს 1890 წელს კავკასიაში მოგზაურობის მარშრუტი იმ დეტალებით, რომლებიც ლევიეს პუბლიკაციაში არ შესულა.

ემილ ლევიესა და სტეფან სომიეს მიერ კავკასიაში 1890 წლის ექსპედიციის მომზადების, მსვლელობისა და მომდევნო ეტაპების შესახებ სრული ინფორმაცია მკვლევრებმა ფლორენციის უნივერსიტეტის ბოტანიკის ბიბლიოთეკაში დაცული საარქივო მასალებიდან მოიპოვეს. მათ ადგილზე შეისწავლეს ლევიესა და სომიეს არქივები, გაშიფრეს კორესპონდენციები, დაამუშავეს ფრანგულ, ინგლისურ, იტალიურ, გერმანულ და რუსულ ენებზე დაწერილი ათეულობით წერილი და საფოსტო ბარათი. სწორედ ეს მიმოწერა აღმოჩნდა ყველაზე მნიშვნელოვანი მოგზაურობის ყველა ეტაპის შესასწავლად და იმ პროცესის წარმოსაჩენად, რაც იტალიაში დაბრუნებული მეცნიერების პუბლიკაციებსა და კოლექციების დამუშავებას ახლდა.

ანა ჭეიშვილისა და ანა მარგველაშვილის წყალობით, ფლორენციაში დაცული კორესპონდენციიდან ვიგებთ, როგორ ემზადებოდნენ ევროპელი მეცნიერები კავკასიაში მოგზაურობისთვის, ეცნობოდნენ სამეცნიერო ლიტერატურას, მარშრუტის შედგენასა და ცნობების შეგროვებაში დახმარებას სოხოვდნენ კოლეგებს, რომელთაგან განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს შვეიცარიელი ბოტანიკოსი ეჟენ ოტრანი და გერმანელი გუსტავ რადე – გერმანელი ბუნებისმეტყველი, მოგზაური, გეოგრაფი, ნატურალისტი და ეთნოგრაფი, კავკასიის მუზეუმისა და თბილისის საჯარო ბიბლიოთეკის დირექტორი. ემილ ლევიეს შესახებ პირველი რეცენზია სწორედ გუსტავ რადეს გამოუქვეყნებია

გერმანულენოვან პერიოდიკაში “Petermanns Geographische Mitteilungen” 1895 წელს:

„ლევეის წიგნი, განსაკუთრებით კი ის ნაწილები, რომელებიც სვანეთისა და აფხაზეთის მთიანეთის და იალბუჯის აღწერას შეეხება, დიდი მნიშვნელობისაა, როგორც ალპინისტებისთვის, ასევე ბოტანიკოსებისთვის. რაც შეეხება წიგნის ლიტერატურულ ღირებულებას, სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ თხრობის ავტორისეული სტილი გასაგები და ელეგანტურია; ისტორიები ცოცხლად და მოქნილად არის აღწერილი; მახვილგონივრული შეფასებები, სათანადო შედარებები, ციტატები, ასევე იუმორი და ბუნების ზეპოეტური აღქმები მარშრუტის მიმდინარეობის აღწერისას სასიამოვნოდ ენაცვლება ერთმანეთს. მდიდარ მასალას წარმოადგენს ასევე ბოტანიკური დაკვირვებები“ (გვ. 34).

მკვლევარი ქალების დამსახურებით, ახლა ჩვენთვისაც ცნობილი გახდა, თუ როგორ წაიკითხა გუსტავ რადემ ბორჯომში დიდ მთავარ მიხეილ რომანოვთან სტუმრობისას ლევეის წიგნი და როგორ მისწერა სტეფან სომიეს აღფრთოვანებული ემოციებით სავსე წერილი. რადე წერდა, განსაკუთრებით იმ მთიანი რეგიონების აღწერა მომეწონა, სადაც თვითონ ვყოფილვარ და მცენარეები შემეგროვებია 1864-65 წლებში. საარქივო მასალებიდან ირკვევა, რომ გუსტავ რადეს ემილ ლევეისა და სტეფან სომიესთან ექსპედიციამდეც ჰქონდა მიმოწერა, აწვდიდა ცნობებს კავკასიაში მოგზაურობისთვის საჭირო დეტალებზე, ექსპედიციის მარშრუტსა თუ სამგზავრო ხარჯებზე.

ემილ ლევეის „კავკასიაში მოგზაურობამ“ შვეიცარიაში გამოქვეყნებისთანავე დიდი დაინტერესება გამოიწვია ევროპელ მოგზაურებში. ლევეი დიდი პასუხისმგებლობით ეკიდებოდა ტექსტს. ცდილობდა, საინტერესო ყოფილიყო ფართო მკითხველისთვის – ბოტანიკოსებისთვისაც და მათთვისაც, ვისაც უბრალოდ ამბები აინტერესებდა. ფრანგი არქეოლოგი და ანთროპოლოგი ერნესტ შანტრი, უნგრელი გეოლოგი, გეოგრაფი და ალპინისტი მორის დე დეში, გერმანელი ბოტანიკოსი ადოლფ ენგლერი მაღლობას უხდიდნენ და შთაბეჭდილებებს უზიარებდნენ ემილ ლევეის. მათი წერილები ლევეისა და სომიეს არქივებშია დაცული და ახლა უკვე ჩვენც გავეცანით მათ ანა ჭეიშვილისა და ანა მარგველაშვილის წყალობით.

ანა ჭეიშვილისა და ანა მარგველაშვილი რომ არა, არ გვეცოდინებოდა იმ ორი ადამიანის არაჩვეულებრივი მიმოწერის შესახებ, რომელიც კავკასიაში მოგზაურობის ამსახველი უძვირფასესი მასალის გარდა თვითონ მოგზა-

ურთა კეთილშობილ, ემოციურ, ცოცხალ, იუმორით სავსე შინაგან სამყაროს გვიშლის და მათი მოგზაურობის თანამონაწილედ გვხდის.

აქვე უნდა აღინიშნოს მკვლევართა მოწიწებული დამოკიდებულება ემილ ლევიეს წიგნის ძველი ქართული თარგმანისადმი. მიუხედავად იმისა, რომ ეს თარგმანი სრული არ არის, მათ აუცილებლად მიიჩნიეს XIX საუკუნის ტექსტის ხელახალი გამოქვეყნება: „ჩვენ გვსურდა საუკუნეზე მეტი ხნის წინ მთარგმნელების მიერ გაწეული შრომა არ დაკარგულიყო, რადგან ახალი თარგმანის გამოქვეყნების შემთხვევაში ძველი უკვე აღარ მიიქცევა თანამედროვე მკითხველის ყურადღებას“ (გვ. 40).

დღევანდელ მეცნიერებაში კულტურის, როგორც ტექსტის განხილვა ნიშნავს საერთო ველის განსაზღვრას, რომელიც მხოლოდ ინტერდისციპლინურად უნდა დამუშავდეს: კულტურა არის სფერო, რომელიც, ტექსტის მსგავსად, წაკითხვა-გააზრების სხვადასხვა ვერსიას იწვევს. ამ თვალსაზრისით, ემილ ლევიეს „მოგზაურობა კავკასიაში“ მრავალმხრივ არის მნიშვნელოვანი. არანაკლები მნიშვნელობის მქონეა ის კორესპონდენცია, რომელიც ამ წიგნთან არის დაკავშირებული და რომელშიც სრულყოფილ სურათს დავინახავთ იმ შთაბეჭდილებებისა, რაც ემილ ლევიეს კავკასიიდან გაჰყვა ევროპაში. ვიმედოვნებთ, ანა ჭეიშვილისა და ანა მარგველაშვილის პროექტის შემდგომი ეტაპი ემილ ლევიესა და სტეფან სომიეს წერილების ქართულ ენაზე პუბლიკაციით გაგრძელდება და ახალ ინტერესს გააღვივებს ინტერდისციპლინური კვლევებისათვის.